

UDK 811.163.6'364

Ada Vidovič Muha

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

ada.vidovic-muha@guest.arnes.si

JEZIKOVNOSISTEMSKA PROTOTIPSKA TEMATIZACIJA NEKATERIH SLOVNIČNIH DENOTATOV – FUNKCIJSKI VIDIK¹

Jezikovni sistem je sestavljen iz dveh pojmovno neločljivih entitet – slovarja in slovnice, ki jih je mogoče opredeliti s poimenovalnostjo in vezivno komplementarnostjo, ločiti pa samo metajezikovno. Obe vlogi definirajo kategorialne lastnosti kot jezikovnosistemsko vozlišče leksikalnega in slovničnega pomena temeljnih endogenih propozicijskih besednih vrst, samostalniške besede in glagola.

Ključne besede: jezikovni sistem, skladišna kategorialna lastnost, kategorialna pomenska sestavina, prototipska stavčna poved, slovarska slovnica

The language system consists of two conceptually inseparable entities, lexicon and grammar, which can be defined in terms of their naming function and cohesive complementarity, and differentiated only metalinguistically. Both roles are defined by categorial features as the linguistic-systemic intersection of the lexical and grammatical meaning of fundamental endogenous syntactic-propositional word types, nouns and verbs.

Keywords: language system, syntactic categorial feature, categorial semantic feature, prototypical clause, lexical grammar

1 Jezikovni sistem in funkcije znotraj sistema

Razmišljanje, kaj je denotat, kaj denotira slovnica, je omejeno z dvojnimi parametri, z odprtim sistemom in s funkcijo znotraj sistema. Če vsak sistem razumemo kot nabor določenih komplementarnih prvin, ki kot celota tvorijo novo prepoznavno kvaliteto, potem lahko jezikovni sistem razumemo kot nabor komplementarnih poimenovalnih in urejevalnih prvin, definiran z zmožnostjo (potenco) realizacije besedilnih enot od najmanjše, se pravi besede, leksema, stavčnopovedne strukture do besedila; hierarhizacija sistemskih enot sledi sporočanju (komunikaciji), se pravi temeljni funkciji jezika. Konstitutivna prvina leksemov kot gradnikov jezikovnega sistema je denotat komplementarnosti.

Lahko povzamemo: jezik oz. jezikovni sistem je asociativno odprt, dinamični nabor poimenovalnih enot, leksemov, torej leksikon oz. slovar, in hkrati tudi nabor urejevalnih enot, slovničnih denotatov, slovnice kot imanentne lastnosti leksemov. Funkcija

---

¹ Razprava se do določene mere navezuje na več predhodnih razprav iste avtorice (predvsem iz let 2006, 2009, 2014, 2015, 2016, 2019, tudi monografiji iz 2018 in 2013). Sodi v koncipiranje slovarske slovnice.

slovničnega denotata je torej komplementarna povezovalnost pomenskih enot na različnih ravneh od morfemov prek leksemov, sentenc oz. govornih odstavkov² do besedila.

2 Mesto slovarja in slovnice v jezikovnem sistemu

Izhajamo iz dejstva, da je jezikovni sistem sestavljen iz dveh pojmovno neločljivih entitet – slovarja in slovnice, ki ju je funkcijsko mogoče opredeliti s poimenovalnostjo in vezivno komplementarnostjo, ločiti pa samo metajezikovno. Če je vsaj na prvi pogled referenčni denotat slovarja hitro usvojljiv – gre pač za ime posameznega pojma iz pojmovnega nabora, ki ga zajema svet določenega jezika – je vprašanje referenčnega denotata slovnice, se pravi slovnične vezivne komplementarnosti, abstraktnejše. Pri tem se pojavljata preprosti vprašanji: s čim in kako povezujemo slovarske enote oz. drugače, kaj je denotat vezivno-komplementarne funkcije jezikovnega sistema in kako deluje. – Kaj je torej sploh slovnica oz. v kolikšni meri se pojem slovnice in funkcije vezivne komplementarnosti ujemata oz. prekrivata?

3 Strukturiranje slovnice

Če želimo utemeljiti metajezikovnost členitve jezikovnega sistema na slovarsko in slovnično, moramo nekoliko redefinirati utemeljitev njunih funkcij, se pravi poimenovalnost in urejevalnost. Bližje dejanski jezikovni realnosti je jezikovni sistem, če razumemo njegov slovar kot nabor besedilnih potenc, natančneje – nabor prvin z zmožnostjo (potenco) tvorbe komunikacijskih (besedilnih) enot; aktiviranje oz. natančneje aktualiziranje teh prvin v smislu tvorbe vsakokratnega besedila, besedilnih enot pomeni aktiviranje (tudi) skladenjskih funkcij oz. sploh realizacijo skladenjskega denotata. Tovrstno, se pravi širše razumevanje slovarja pritegne slovnico kot urejevalni segment jezika v integralni (konstitutivni) del poimenovalnih enot, z drugimi besedami: slovnični segment jezika je lahko že vgrajen v slovarske enote.

Poskušajmo odgovoriti na zastavljeno vprašanje, kaj je slovnica: V jedru je slovnica aktivator besedilotvorne potence slovarja, se pravi aktivator tistih segmentov jezika oz. jezikovnega sistema, ki omogočajo na različnih ravneh od morfemske do besedilne uveljaviti vezivno komplementarnost (slovarskih) prvin. Problemsko jedro slovnice izhaja iz njene povezovalne vloge, iz skladnje torej.

3.1 Stavček in stavčna poved – prototipski vidik

Razmislek o slovničnem denotatu je vezan na izhodiščno, temeljno stavčnopovedno strukturo – stavčno poved, saj skušamo vzpostaviti neposredno razmerje med slovnico in slovarjem, se pravi med obema konstitutivnima prvinama jezikovnega sistema, ločljivima, kot rečeno, samo metajezikovno.

---

² Breznikov pojem iz njegove razprave o besednem redu (1982: 233–55). V bistvu gre za konstitutivno enoto besedila, blizu pojma sentenca.

Sistemska prototipskost stavčne povedi kot enote skladnje temelji na dveh dejstvih:

1. tako v stavčno- kot povednočlenski funkciji se po definiciji primarno (prototipsko) pojavljajo leksemi, se pravi slovarske (poimenovalne) enote, besedne vrste;³ razločevalno so definirane prav s funkcijo stavčnih členov in obratno – stavčni členi razločevalno definirajo besedne vrste.⁴ Kot poimenovalne, torej leksemске (slovarske) enote presegajo pojem besede in zajemajo tudi različne ustaljene, stalne kombinacije besed;⁵
2. stavčni in povedni členi se v pretvobeno-tvorbeni obliki pojavljajo kot priponskoobrazilni morfemi v
  - (a) besedotvornih postopkih oz. besedotvornih vrstah, strukturno vezanih na navadno izpeljavo, tip *uč-i-telj*, tvorjenje iz predložnih zvez, tip *pri-les-je*, in medponsko-priponsko zlaganje, tip *vrv-o-hod-ec*
  - (b) propoziciji kot pomenski podstavni prvini besedotvornih pomenov tistih tvorjenk, ki nastajajo po besedotvornih postopkih iz (2a); gre za besedotvorne pomene dejanja, tip *to, da ... pis-a-nje*, vršilca dejanja, *tisti, ki ... pis-ec/-a-telj*, predmeta za dejanje, tip *to, kar ... (s)-pis-ø*, sredstva dejanja, tip *to, s čimer ... pis-a-lo*, tudi mesta dejanja, tip *tam, kjer ... igr-i-šče*, in časa dejanja tip *tedaj, ko ... prazn-ik*.⁶ Izkazalo se je, da imajo samostalniški oziralni zaimki tipa *kdor* ← *tisti, ki ...* priponskoobrazilno pretvorbena vrednost.

Obrazilni del ali celotno obrazilo tvorjene besede, nastalo s pretvorbo (transformacijo) prvin iz definiranelega segmenta jezika, skladenjske podstave, zajema tri delovalniške (aktantske) vloge: poleg vršilca dejanja še predmet za dejanje in sredstvo dejanja; v priponsko obrazilo sta pretvorljivi še prvini prostora in časa (Vidovič Muha 1988: 10–33; 2018: 23–113).

Lahko povzamemo: Jezikovna pojavnost časo-prostorja je dvojna, in sicer v obliki izražene ali pa zakrite stavčne povedi. Slednji pretvorbena-tvorbeni postopek omogoča vzpostavitev prekrivne pomenske vrednosti med obema tipoma, se pravi med (stavčno) povednimi členi in priponskoobrazilnimi, torej besedotvornimi morfemi. Temeljni skladenjski segment stavčnopovednega časo-prostorja se vgrajuje tudi v besedotvorni segment slovarja.

³ Pogoji leksikaliziranosti, se pravi stalnosti večbesednih poimenovalnih enot v potencialnih stavčnočlenskih funkcijah zlasti imenske zveze prim. Vidovič Muha (npr. 2013: 76–89), utemeljitve stalnosti frazeoloških besednih zvez pa zlasti prim. Kržišnik (npr. 2010: 67–81).

⁴ Stavčnočlensko funkcijo odvisnikov, v slovenski slovnici upoštevano že pri Brezniku (1916: 237–38), izpostavljeno v Toporišičevi slovnici (1976: 192), ohranjeno tudi v vseh razširjenih in dopoljenih izdajah, je mogoče do določene mere utemeljiti s pretvorbena-tvorbeno (transformacijsko-generativno) metodo, ki po definiciji vključuje tudi slovnične pretvorbene vrednosti. Stavčnočlenski odvisniki so torej v predvidljivih primerih pretvorljivi prek stavčnočlenske funkcije v ustrezne besedne vrste.

⁵ Realizacija nekaterih skladenjskih kategorij v funkciji modifikatorja propozicije je seveda vezana tudi na stalnost večbesednosti določenih skladenjskih oblik. Gre za sistemizirano skladenjsko jezikovno prvino (Vidovič Muha: 2015).

⁶ Besedotvorni pomeni so tu vzorčni, samo izglagolski. Predstavitev pretvorbena-tvorbenih postopkov in besedotvornih pomenov gl. v Vidovič Muha (1988, 2018).

4 Kategorialne lastnosti

S pojmom kategorialna lastnost, kratko kategorija, se v jezikoslovju, zlasti v slovniškem kontekstu srečujemo razmeroma pogosto predvsem od 20. stol. dalje. Lahko rečemo, da je ta pojem v terminološkem smislu povezan s strukturalistično metodo jezikoslovne analize, znotraj nje pa tudi s (strukturalističnim) funkcionalizmom.⁷

4.1 Pojem kategorialna lastnost v nekaterih slovniških delih

Med slovniško literaturo slovanskih jezikov se v drugi polovici 20. stol.⁸ pojem kategorije, kategorialne lastnosti pojavlja zlasti v zvezi z ruščino. Omenimo naj delo A. V. Bondarka *Teorija pomena v sistemu funkcionalne slovnice* (2002), kjer je slovnična kategorija (z omejitvijo na morfologijo) v jezikih fleksijsko-sintetičnega tipa opredeljena kot »medsebojno nasprotujoče si vrste slovničnih oblik z istovrstnim pomenom«; gre za kategorije kot »vid, čas, naklon, oseba, način glagola, spol, število, sklon samostalniških in pridevniških besed« (206). In dalje, slovnična kategorija je »sistem zaporednih vrst slovničnih oblik z istovrstnim pomenom« (207).⁹ – Za našo pomensko tipologijo slovničnih denotatov je zanimiva členitev slovničnega pomena na kategorialni in nekategorialni. Kategorialni pomeni so tisti, ki so izraženi s »posebnimi sistemi slovničnih oblik« (247), sestavljenih iz opozicijskih prvin, »komponent slovničnih kategorij, t. i. gramemov« (247). Nekategorialni pomeni so sicer relevantni za slovnico, ne izkazujejo pa lastnosti kategorialnosti, čeprav gre za slovnično relevanten pomen, ki pa se izraža s prvinami leksike, npr. čas kot *včeraj, kadarkoli* ipd. (249)

V svojem delu *Slovnica zgradba ruskega jezika primerjalno s slovaškim* (1954) A. V. Isačenko pojem kategorije uvršča v formalno logiko, označuje pa »poljubno največje splošne logične pojme, ki izražajo temeljne oblike in razmerja življenjskega ustroja, objektivne realnosti (npr. snov, čas, prostor, gibanje, vzrok), poljubno skupino, razred pojavov, povezanih na podlagi posplošene lastnosti.« (39) – Znotraj slovnice ločuje »kategorije višjega morfološkega ranga«, ki se nanašajo na besedne vrste (32), od »morfoloških kategorij nižjega ranga«, s katerimi te besedne vrste opredeljuje (32–39).

V obsežni dvozvezkovni *Ruski slovnici* (1982 I, II.), predstavljeni kot »opisna in normativna« (1982, I, 3), je pojem kategorija, kategorialna lastnost osrednja slovnična tema: »Slovnici nauk proučuje slovnične kategorije, ki predstavljajo enotnost slovnice in pomena.« (1982, I, 11). Ločuje morfološke in skladenjske kategorialne lastnosti, pri čemer zavzema »skladnja osrednje mesto v sistemu jezika [...], morfologija je v službi skladnje«. (II, 5) – V časovno približno ustrezni (druga polovica 20. stol.) osrednji češki

⁷ Poleg starogrške filozofije, piše J. R. Taylor (1990: 22), je »klasično« pojmovanje kategorije »prevladujoče tudi v psihologiji, filozofiji in lingvistiki (posebej v avtonomnih – strukturalistični in generativni) skozi vse 20. stol.

⁸ V slovenskem jezikoslovnem prostoru gre za čas nastanka dveh bazičnih jezikoslovnih del – petzvezkovnega *Slovarja slovenske knjižnega jezika* (od 1970 do 1991) in Toporišičeve *Slovenske slovnice* (1. izdaja 1976).

⁹ Bondarkovo delo (2002) je izjemno obsežno (736 strani), vendar zasnova tega dela ne izhaja iz našega temeljnega načela vzročno-posledične funkcijske povezane slovarja in slovnice jezika, iz t. i. slovarske slovnice.

in poljski slovnici ne zasledimo pojma (slovnična/jezikoslovna) kategorija. Pomembno za aktualno slovensko slovniško tradicijo naj omenim Breznikovo slovnico sicer iz 1916. leta: izraza in s tem pojma kategorialna lastnost, kategorija ne pozna, čeprav so v njej že izraženi sledovi tudi skladenjskofunkcijske interpretacije posredno tudi besednih vrst (Breznik 1916: npr. 232).¹⁰

Toporišičeva *Slovenska slovnica*, zaznamovana zlasti z bogatim opisom tudi nad-segmentnih lastnosti slovenščine, z odprtimi, vendar nedefiniranimi nastavki struktur-nega funkcionalizma,¹¹ v marsičem nakazanega, kot rečeno, že v Breznikovi slovnici, ostaja reprezentativna tudi s svojo opisno normativnostjo za aktualni čas. Vendar prav v naslovih večkrat nesistematično uporabljan izraz kategorija priča o pomanjkljivi opredelitvi temeljnih pojmov in iz tega izvirajoči pomanjkljivi pojmovni sistemizaciji, boljše tipologizaciji slovnične problematike. Izraz kategorija ni terminologiziran in v tem smislu tudi nedefiniran. Na njegov slovnično-leksikalni pomen lahko do določene mere samo sklepamo iz vsebine, ki jo ta pojem kot naslovni ali del naslova vsebuje.

4.2 Opredelitev pojma kategorialna lastnost – slovnično-slovarska prepletenost funkcij

Kot je bilo že ugotovljeno, so kategorialne lastnosti (KL) jezikovnosistemske vozlišče leksikalnega in slovničnega pomena obeh temeljnih po slovarsko-skladenjski definiciji endogenih besednih vrst, ki sta kot taki tudi propozicijski – samostalniške besede in glagola. (Vidovič Muha npr. 2000: 30–31; 2013: 35–44; 2006a: 23–42; 2015: 389–406). Sprememba kategorialnih lastnosti povzroči spremembo primarne skladenjske funkcije besedne vrste.¹²

Zakrita in izražena je vezivno-komplementarna funkcija jezika, katere abstraktni referenčni denotat znotraj slovarja so kategorialne pomenske sestavine (KPS),¹³ kategorialni semi, v skladnji pa kot realizirana slovarska potencia kategorialne skladenjske lastnosti (KSL), imenovane tudi gramem. Kot take so, KSL namreč, v najširšem smislu konstitutivni segment jezikovnega sistema – potencialno skladenjsko slovarja, slovnice pa kot realizacije te slovarske potence.

Kratko: KSL, gramemi, so v slovarju potencia skladenjske realizacije. Lahko jih razumemo vzročno-posledično: stavčnopovedni preplet časo-prostorja, izražen z

¹⁰ Znotraj svoje slovnice (pogl. *Skladnja*) ugotavlja Breznik, da »o/dvisniki določajo glavni stavek tako, kakor posamezni stavkovi členi dopolnjujejo prosti stavek; zato se posamezni stavki imenujejo členi zloženega stavka« (1916: 232). Z razumevanjem odvisnikov kot stavčnih členov je odprta funkcijska pot do besednih vrst.

¹¹ Toporišič že v 1. izdaji svoje slovnice (1976: 192) opredeljuje besedne vrste kot »množice besed z enakimi skladenjskimi vlogami«, vendar pa dodaja »in drugimi lastnostmi«; ostaja nespremenjeno v pregledani in razširjeni izdaji 1984 (192) in v prenovljeni in razširjeni izdaji 2000 (255). Prim. Vidovič Muha (2016: 13–23). Termini kot samostalniška beseda, pridevniška beseda, ki jih je Toporišič vpeljal v slovensko slovniško zavest, pa vsekakor temeljijo na skladenjskofunkcijskem merilu.

¹² Tematika razprave se nanaša samo na primarno stavčnočlensko funkcijo besednih vrst.

¹³ O kategorialnem pomenu, njegovi vlogi v leksikalnem pomenu prim. tudi J. Snoj (2004: npr. 76–80; 2010).

dejanjem in vršilcem dejanja, povedkom in osebkom, je tovrstno razločevalnost uslovaril v obliki končniško izraženih razločevalnih funkcij, (neposredno) pri samostalniku, samostalniški besedi, ustrežno ujemalnosti tudi pri pridevniku, pridevniški besedi,¹⁴ in (posredno) pri glagolu.¹⁵ Izrazno so to vezani končniški morfemi, ki v slovarju izkazujejo zmožnost (potenco) skladenjske realizacije vezivno-komplementarne, se pravi slovnične funkcije jezikovnega sistema v obliki stavčnopovednih vzorcev različnega ranga. Dejansko gre za pretvorbo besednih vrst kot slovarskih enot v stavčne člene, natančneje – v hierarhizirane člene stavčne in povedne funkcije.

Kot je bilo že rečeno, sta tvorca stavnočlenskih vzorcev samostalnik s samostalniškim zaimkom in glagol.¹⁶ – Posebno poglavje slovnične problematike na različnih ravneh predstavljata dva sklopa slovarsko-slovničnih besed, vezniki¹⁷ in predlogi.

4.2.1 Kategorialne lastnosti samostalniške besede

Glede na denotat in posledično glede na KL se samostalniška beseda členi na tri skupine – samostalnik, zaimek tipa kdo/kaj in osebni zaimek. Vse tri povezuje definicijska stavčno-povedna skladenjska funkcija osebkova oz. vršilca dejanja; njihova izrazna funkcija pa je tako na leksikalni kot skladenjski ravni (tudi) končniška. – Za kategorialne lastnosti samostalniške besede velja, da so v celoti dvofunkcijske, pojavljajo se kot KPS v slovarju in kot KSL v stavčnopovedni (besedilni) funkciji. Gre za neke vrste slovarsko-slovnično homonimijo.

4.2.1.1 Sklanjatev – sklon

Iz stavčno-povedne funkcije izhaja sposobnost celotne samostalniške besede, da (so) oblikuje temeljno vezljivostno (valenčno) polje, da se sklanja, kar pomeni, da definira imenovalniško funkcijo osebkova oz. vršilca dejanja, z neimenovalniško pa, ko gre ob (desnovezavnem) prehodnem pomenu povedkovega glagola, funkcijo predmeta. Na izrazni in funkcijski ravni je torej sposobnost KPS sklanjatve tista, ki povezuje celotno samostalniško besedo brez izjeme. Njeno izrazilo je končnica, končniški morfem,

¹⁴ Pridevniška beseda kot modifikacijska, torej nepropozicijska besedna vrsta, je definirana (tudi) z uje-manjem – privzemanjem KL jedrnega samostalnika. O besednih vrstah, členjenih z vidika stavčnopovedne funkcije na propozicijske in modifikacijske prim. Vidovič Muha (2015: 349–406 idr.). Prisllovna beseda zunanjih okoliščin, se pravi časa in prostora, je stavčnopovedni strukturi pridružena prvina. J. Toporišič v svoji SS 1976 (463) in vseh kasnejših izdajah imenuje to razmerje primik, vendar brez ločevanja prisllovne besede na notranje in zunanje okoliščine, se pravi brez ločevanja na dve temeljno različni funkciji – stavčnočlensko propozicijsko in zunaj propozicije stavčnočlensko modifikacijsko (Vidovič Muha 2000: 36, 43; 2015 idr.).

¹⁵ Končniško izraža glagol skladenjske kategorialne lastnosti, ko se pojavi v stavkovtorni hibridni osebkovo-povedkovi glagolski obliki. Oblikovno (nedoločniško) obrazilo -ti je v funkciji slovarske prepoznavnosti glagola.

¹⁶ V besedotvorju so se v funkciji, identični samostalniškim zaimkom (pronomnom), se pravi z obrazilno pretvorbena vrednostjo, izkazali glagolski primitivi, tudi prvinski glagoli (proverbi) *biti, delati, imeti; postati/postajati, dati/dajati* (Vidovič Muha 1988: 17–25; 2018: 63–69).

¹⁷ Problematika veznikov s svojo slovarsko-slovnično referenco sodi v slovarsko slovnico. V tej razpravi je opuščena.

lahko tudi neizražen, samo funkcijski, ničti torej. – V tem smislu je sklanjatev izvorno skladenjski gramem, realiziran s sklonom kot kategorialno lastnostjo, pogojevano z osebno glagolsko obliko.

Za sklanjatev velja: njena KPS je izražena v imenovalniški (edninski) obliki; kot taka je sistemska, aktualizirana kot KSL v sklonu osebka oz. vršilca dejanja.

Velja izpostaviti dejstvo, da je leksemna izrazna podoba končnice kot kategorialne pomenske sestavine (KPS) v smislu izražanja vrste sklona nezaznamovana, slovarska (leksemna) prvina torej. Kot vemo, v tej funkciji izraža samo možnost biti izrazilo katerega izmed delovalnikov (aktantov) v vezljivostnem polju povedkovega glagola; za realizacijo leve vezljivosti, prisojevalnega razmerja, zadostuje samo aktualizacija skladenjske funkcije iz sklonsko nezaznamovane KPS v skladenjsko. Gre torej za neke vrste slovarsko-skladenjsko sklonsko (končniško) homonimijo.

4.2.1.2 Spol

V zvezi z izražanjem kategorije spola¹⁸ je nujno ločiti samostalnik od samostalniških zaimkov: neposredna kategorialna razvidnost spola je mogoča pri samostalniku, posredna pri zaimkih. Na samostalniške zaimke so vezane tudi posebne kategorialne lastnosti, t. i. podkategorije.¹⁹ Vendar, kot že rečeno, ista skladenjska vloga obeh skupin – samostalnikov in samostalniških zaimkov, ki jo definira osebek kot vršilec dejanja, pri prehodnih glagolih pa tudi vse delovalniške (aktantske) stavčno-povedne funkcije, je tista, ki utemeljuje skupni pojem – samostalniška beseda.

4.2.1.2.1 Samostalnik izraža kategorijo spola tako na leksikalni kot skladenjski ravni. Na leksikalni ravni je nujno ločiti samostalnike, ki poimenujejo denotat naravnega (biološkega) spola od vseh drugih. Denotat, zaznamovan z naravnim spolom, je dvovrstni, in sicer leksemski, se pravi korensko-²⁰ ali besedotvornomorfemski, lahko pa tudi samo končniški, ko gre za denotat, ki ni zaznamovan z biološkim spolom; končniški morfem je v tem slednjem primeru dvofunkcijski, se pravi kot edina leksemna KPS in hkrati potencia skladenjske (slovnične) vezivne komplementarnosti, torej KSL. Končniško izražen spol, na slovarski ravni kot KPS, ohranja torej izrazno podobo končnice samostalnikov z denotatom naravnega spola, torej moški spol načeloma -ø ev. -a, ženski -a ev. -ø, (načeloma za mlado) srednji -o.

Ko vstopa v funkcijo izražanja spola priponskoobrazilni morfem, vnese antropocentrični vidik možnost socialne diskriminacije poimenovanj oseb ženskega spola glede na moški spol. Besedotvornomorfemska hierarhizacija v smislu netvorjenosti

¹⁸ Vprašanje spola je bilo v slovenskem prostoru kompleksno, se pravi tako z družbenega kot jezikovnosistemskega vidika, obravnavano v posebni številki Slavistične revije (zborniku) 2019. T. Marvin vnaša v problematiko spola Corbettov algoritem razvrščanja slovenskih samostalnikov (cit. zbornik, 151–59).

¹⁹ Za razliko od kategorialne lastnosti, ki z določeno stavčnoočensko funkcijo definira celotno besedno vrsto, je pojem podkategorije vezan samo na segment leksemov iz besedne vrste.

²⁰ Gre npr. za rodovna razmerja, načeloma izražena glede na spol antonimno kot *brat – sestra, mati – oče* (Vidovič Muha 2013: 184–89).

poimenovanj glede na tvorjenost oz. tvorjenost nižje stopnje glede na višjo se pojavlja v razmerju poimenovanja oseb moškega spola glede na ženski spol; namreč pomenska referenca za moški spol je izraz, ki je načeloma morfemsko manj obremenjen oz. glede na izražanje spola sploh ni tvorjen, tip *kmet* : *kmet-ic-a*; *uči-telj* : *uči-telj-ica*.²¹

Za samostalnik velja, da je ne glede na vgrajenost spola v njegovo leksemsko vrednost kategorialna lastnost spola vedno izražena (tudi) končniško, se pravi kot potencialna funkcija vezivne komplementarnosti oz. slovničnosti. Končniška KPS spola se v skladenjski (besedilni) enoti spremeni v skladenjsko kategorialno lastnost (KSL).

Podkategorija *živosti* je implicitna KPS samostalnikov moškega spola. Na podlagi slovarskih (semskih) pomenskih sestavin se realizira kot KSL z različno sklonsko edninsko ujemalnostjo: biološko živo se ubesedili kot ujemanje tožilniškega in roditeljskega sklona, biološko neživo kot ujemanje tožilnika z imenovalnikom.

4.2.1.2.2 Samostalniške zaimke tipa *kdo/kaj* zaznamuje podkategorija *človeško +/-*. Pri zaimku *kdo* je vgrajena v sistem KPS potencialna oblika za moški spol, razvidna šele kot skladenjska kategorialna lastnost, tip *Kdo je trkal-ø*? Enako velja za primere kot *Marsikdo/Nihče tega ni vedel-ø*. V navedenih primerih izraža KPS samo kategorijo spola, vrsta spola kot KSL pa je nezaznamovana. Zaimku *kaj* ustreza KPS, potencia oblike za srednji spol, tip *Kaj je zaropotalo? Nekaj, Nič (ni zaropotalo)*.

Posebno pozornost zasluži vprašanje spola v zvezi z osebnimi zaimki. S svojo antropocentričnostjo implicirajo naravni spol že kot jezikovni sistemizatorji govornega dejanja, v celoti prvo- in drugoosebni. Spol je prepoznaven izkustveno, ko pa se dejanje premakne v preteklost ali prihodnost, postane funkcija izražanja spola metajezikovna, se pravi končnica opisnega deležnika, tip *(Ti) si trkal-ø/-a*.

4.2.1.2.3 Osebnosti zaimki so v leksikalnem naboru jezika kot KPS nosilci podkategorije *osebe*; v funkciji kategorialne skladenjske lastnosti (KSL) so izraženi končniško z osebno glagolsko obliko, se pravi s stavkovtornim povedkom.²² – Kot KPS leksikalizira, se pravi vgrajuje v leksikalni sistem, zmožnost realizacije govornega dejanja s samostojnima leksemoma za govorečega, 1. oseba, in ogovorjenega, 2. oseba. V 3. osebi se briše razmerje med KPS osebe, se pravi leksikaliziranim denotatom govornega dejanja, in pozaimenjenim denotatom vseh delovalniških vlog samostalniške besede. Tako funkcija tretjeosebnega pozaimenjanja prestopi meje antropocentričnosti in se nanaša na vse definicijske stavčnoočlenske funkcije samostalnika. – Velja izpostaviti socialno dejstvo, da se samo zaimenska denotata KPS-ja, govoreči in ogovorjeni, lahko identificirata z osebnim lastnim imenom.

²¹ Načeloma gre za poklicna ali kakorkoli družbeno izpostavljena poimenovanja oseb ženskega spola. Besedotvorna tipologija poimenovanj oseb ženskega spola s tudi slogovno vrednostjo obrazil prim. Vidovič Muha (1997: 69–79; 2019: 127–41).

²² Večavtorska Slovenska slovnica (Bajec, Rupel, Kolarič, Šolar 1956: npr. 285) terminološko ločuje končniško izražen osebik od osebkeve besede – samostalniško izraženega osebka; enako Breznik (1916: npr. 229).

4.2.1.3 Števnost – število

Tako kot sklanjatev in spol (z obliko za moški spol) je tudi števnost leksikalizirana, se pravi kot KPS končniško izražena potencia za števnost v edninski obliki za potencialno vrednost ena. Kot KSL, kot število, se pojavlja v dvojni funkciji: oblika za vrednost *ena* ustreza dejanski vrednosti ali pa gre za nezaznamovanost vrednosti števila sploh, tip *Izgubiti svinčnik : Vsi pišemo s svinčnikom*. Med ubesediljenima funkcijama je homonimno razmerje. Kot skladenjski kategorialni lastnosti sklona in spola sta izrazno samostojni tudi vrednosti za neednino, se pravi za množino in dvojino.

Glede na pomenskosestavinsko (semsko) zgradbo velja izpostaviti dejstvo, da celoto samostalniških denotatov ločuje uvrščevalna pomenska sestavina (UPS) na števnne, tiste torej, katerih količina je številčno določena, in neštevne, ki te lastnosti nimajo. Med slednje, neštevne torej, sodijo tri skupine samostalnikov, in sicer pojmovni (abstraktni), snovni in skupni (SS 1984: 210). – Osebnne zaimke določa leksikaliziranost števnosti, ednina za vrednost ena, za neednino množina za vrednost tri in več, kot tvorjenka (zloženka) dvojina za vrednost dve, tip *midva*. – Vkodirana številčna vrednost zaimkov tipa *kdo/kaj* je nezaznamovana, oblikovno izražena edninsko.

4.2.1.4 Za vse tri obravnavane kategorialne lastnosti – sklanjatev, spol in števnost – velja, da se kot slovarske kategorije, KPS-ji torej, pojavljajo kot potence skladenjske realizacije. Aktiviranje te potence v smislu skladenjske funkcije, se pravi pretvorbe (slovarske) KPS v skladenjsko funkcijo, v KSL, pa je lahko dvovrstno; gre za

1. nezaznamovanost vrste konkretne skladenjske kategorije; v tem primeru ostaja izrazna podoba končniškega morfema enaka slovarki, KPS-jevski; opraviti imamo s slovarko-skladenjsko končniško hominimijo. Lahko gre za različne ustaljene besedne zveze, tip število *Vrana vrani ne izkljuje oči*;
2. ustrezno zaznamovanost glede na vrsto določene skladenjske kategorije. Tudi v tem primeru lahko prihaja do izrazne prekrivnosti končnice, do hominimije s slovarko; hominimna skladenjska funkcija končnice izraža konkretno pomensko referenco, npr. za sklon imenovalniška končnica po definiciji z referenco za osebek/vršilca dejanja;
- 2'. smiselno je izpostaviti dejstvo, da so uslovarjene oblike stavčnočlenskih besednih vrst, torej KPS-ji, homonimne z oblikami prvostopenjskega stavčno- oz. povednočlenskega vzorca (Vidovič Muha 2015), ki pa je lahko tudi obvestilno zadosten – samostojno besedilo torej ali njegov del, npr. tip splošnih dejstev kot *Čas-ø teče-ø* ipd.

Izhajamo torej iz spoznanja, da so oblike, natančneje izrazna podoba končnic s stavčnočlensko referenco za moški spol, ednino, imenovalnik, 3. osebo ednine znotraj slovarja informatorji krovnega pojma KPS, nikakor pa ne vrste, ki jih posamezna KPS zajema; v tem smislu so pomensko nezaznamovani, kot rečeno, aktualizirani šele v besedilu, ko ustvarjajo opozicijo s funkcijsko zaznamovanimi oblikami: nezaznamovana oblika spola, števila, sklona se lahko konkretizira kot opozicija zaznamovanemu moškemu spolu ali tudi skladenjsko nezaznamovanemu tipa *Kdo trka/je trkal-ø/*-a/*-o?*.

Lahko govorimo torej o neke vrste homonimiji slovarskih končniških KPS z realizacijo njihovih skladijskih kategorialnih lastnosti (SKL). KPS definira torej zmožnost (potenca) aktiviranja propozicije v izhodiščnem smislu oblikovanja prvostopenjskega stavčnopovednega vzorca.

4.2.2 Kategorialne lastnosti glagola

Za razliko od samostalniške besede je mogoče glagolske kategorialne lastnosti ne samo funkcijsko ampak tudi izrazno členiti na slovarske (leksemske), se pravi na KPS-je, in skladijske oz. slovnične, se pravi SKL-je. – Med slovarske sodita vid in (glagolska) intenčnost. – Skladijske kategorije glagola se realizirajo v dveh smereh:

1. lastne so (skladijski) čas, naklon, način, (glagolska) vezljivost kot realizacije KPS-jevske intenčnosti,
2. privzete od samostalniške besede v osebkju pa so tudi končniško izražene oseba – gre za osebno glagolski obliko, izvorno kot KPS osebnih zaimkov, spol, za 1. in 2. osebo samo v nesedanjkju, in število, oboje privzeto kot skladijska realizacija samostalniških KPS spola in števnosti. Končniški morfem pri glagolu je torej večfunkcijski: poleg osebe besedilno konkretizira še spol in število.

4.2.2.1 Slovarske kategorialne lastnosti glagola

Med tovrstne lastnosti lahko štejemo t. i. slovarski čas, v slovanskih jezikih izražen z vidom (aspektom), in pa abstraktno kategorijo glagolske intence, ki se v besedilu realizira z vezljivostjo²³ s posebej izpostavljeno desno vezavnostjo, imenovano prehodnost. Za glagolske slovarske kategorialne lastnosti je značilno, da jih ne moremo tako preprosto uvrstiti v hierarhizirano pomenskosestavinsko (semsko) strukturo, značilno za samostalnik, kjer leksikalnemu pomenu lahko sledimo od vrha pomenske piramide, torej od kategorialnih prek uvrščevalnih do razločevalnih pomenskih sestavin (Vidovič Muha 2000: npr. 60–63, 46–47; 2011: 67–71).²⁴ Vendar pri glagolu velja izpostaviti dejstvo, da je vrednost glagolskih primitivov (proverbov) *biti*, *imeti* in *delati/narediti*²⁵ v leksikalnem pomenu enaka kategorialnim pomenskim sestavinam (KPS) samostalniških zaimkov: v pretvorbno-besedotvornem postopku imajo obrazilno vrednost.

²³ Češka akademska slovnica vzpostavlja razmerje med valenco in intenco glagola kot razmerje med slovnično obliko (formo) in pomensko strukturo stavka (1987: 3/29); valenca kot »slovnična forma«, intenca kot leksikalnosemantična lastnost glagola, »potencialnega predikata« (1987: 3/29, 3/10).

²⁴ V izhodišče pomenske lestvice, boljše pomenskih lestvic, lahko postavimo glagolske primitive.

²⁵ V pretvorbno-tvorbenem besedotvorju (Vidovič Muha 1988: 17–25; 2018: 63–82) sta se izkazala z obrazilno pretvorbno vrednostjo še glagola *da(ja)ti* in *posta(ja)ti*, tudi *narediti*, čeprav po morfološki strukturi jih ne moremo uvrščati med primitive (proverbe).

4.2.2.1.1 Vid

Gre za prepoznavno kategorialno lastnost glagola v slovanskih jezikih, ki jo lahko definiramo s sposobnostjo glagola izražati trajanje dejanja, z drugimi besedami: glagol sam po sebi kot leksikalna enota izraža slovarki (leksikalni) čas, in sicer vedno z vezanim morfemom, ki je lahko tudi glasovno prazen (ničti).

Vid je torej slovarko (leksikalno) izražen čas, kot tak pa kategorialna pomenska sestavina (KPS);²⁶ izraža lahko omejenost trajanja dejanja ali pa omejenosti trajanja sploh ne izraža. Gre, kot je znano, za dovršne in nedovršne glagole, ki se znotraj vidske uvrstitve glede na leksikaliziran pomen členijo na vrste glagolskega dejanja. Uvrstitev vidskega morfema med KPS, se pravi v slovarki okvir, upravičuje dejstvo, da je ta morfem lahko tudi obrazilni, se pravi, da implicira leksikalni pomen. – Slovarki čas, vid, je načeloma slovarka lastnost glagola, določana z dvema tipoma slovarko-pomenskih morfemov, glagolsko pripono in predpono; oba morfema sta lahko tudi v obrazilni (besedotvorni) funkciji, dosledno predpona, torej predponsko obrazilo, pripona kot priponsko obrazilo pa dosledno pri tvorbi t. i. sekundarnih nedovršnikov, tip *pre-pis-a-ti* – *prepis-ova-ti*.²⁷

Nedovršnost je s stališča slovarskega časa (vida) lahko tudi nezaznamovana glagolska kategorija. Dosledno je vezana na skladenjsko pretvorbene besedotvorje, tip *brat-o-mor-ø* ← to, da mori ..., *vod-o-tok-ø* ← to, da teče ... (Vidovič Muha 1988: npr. 71). Zanihanje dovršnika, tip *odpreti* – *ne odpiraj*, *ukazati* – *ne ukazuj*, *dvigniti* – *ne dvigaj* (SS 1984: 433) je vezano na izgubo dovršniške vrednosti oz. prehodu v vidsko nezaznamovan nedovršnik. – Dosledno enovidska, samo nedovršna sta primitivna (prvinska) glagola²⁸ *biti* (praprimitiv) 'obstajati' in *imeti* 'biti pri kom kot npr. njegova lastnina' (Vidovič Muha 1998). Primitivni glagol je še *delati* 'biti aktiven', vendar je ta lahko tudi dovršni, tip *pri-delati*. Za vse tri glagole velja, da se v besedotvorju obnašajo kot zaimki, se pravi, da se pretvarjajo v priponsko obrazilo (tvorjenega) glagola, tip *korak-a-ti* ← delati korake, *god-ova-ti* ← imeti god, *kralj-eva-ti* ← biti kralj.

4.2.2.1.2 Intenca – vezljivost

Od izbora in strukturiranja pomenskih sestavin (semov) glagola kot leksemsko-pomenskih enot je odvisna njegova intenca (zmožnost) oblikovanja skladenjske in s tem besedilne realizacije vezljivostnega (valenčnega) polja. Ker glagolska intenca kot

²⁶ V slovarjih so to samostojna gesla (prim. SSKJ).

²⁷ Monografsko je problematika glagolskega vida za slovenščino razčlenjena v dveh obsežnejših delih, in sicer na zgodovinskem gradivu M. Merše (1995), zlasti teoretični uvid pa je predstavil Krvina (2018; tam tudi nabor bibliografije). Bondarkovo temeljno razumevanje razmerja med vidom in vrsto glagolskih dejanj je tudi za slovenski prostor relevantno interpretiral A. Schellander (1984: 232–31). O vidu tudi v razpravah A. Derganc (npr. 1995).

²⁸ Termin *primitivni glagol* (proverb) izhaja iz skladenjskega tvorbeno-pretvorbene besedotvorja. Gre za glagole, ki imajo obrazilno pretvorbene vrednost pri tvorbi izpeljanih glagolov, tip *korak-a-ti* ← delati korak(-e), podobno kot samostalniški zaimki (pronomni) pri tvorbi izpeljanih samostalnikov, tip *zid-ar* ← tisti, ki zid(-a)-ø (Vidovič Muha 1988, 2018).

KPS nima formalnih, npr. morfemskih pokazateljev, je prav oblikovanje vezljivostnega polja na skladijski ravni izraz njegove intencne moči. Dejansko je vezljivostno polje realizacija stavčnopovedne strukture, ki ustreza obvezni levi osebko-povedkovi in desni pogojno obvezni – prehodni glagol – predmetno-povedkovi; obe razmerji sta tudi funkcijsko končniško izraženi. Prislovnodoločilni okoliščini kraja in časa nimata formalnih izrazil; vzpostavljata le t. i. primično razmerje.²⁹

Da gre pri glagolski vezljivosti resnično za njegovo pomensko strukturiranje dokazuje dejstvo, da se vezljivostno polje – zapolnitev vezljivostnih mest z vidika pomena in števila – spreminja s spreminjanjem njegove vidskosti npr. v smislu predponsko-obrazilne tvorjenosti dovršnikov iz nedovršnikov oz. sploh samo predponsko-obrazilne pomenske modifikacije.³⁰

4.2.2.2 Skladijske kategorialne lastnosti glagola

Kot rečeno, tovrstne kategorialne lastnosti glagola lahko členimo na lastne in pridobljene, oboje pa so pogojevane z leksikalno-skladijsko kategorijo osebe, z osebno glagolsko obliko. V tem smislu se nam morfemska struktura osebne oblike glagola predstavlja kot hibrid: z izrazno lastnim končniškim (vezanim) morfemom vzpostavlja referenco s 1. ali 2. osebo (samostalniškega) zaimka, z govorečim ali ogovorjenim poljubnega spola in ev. tudi needninskega števila v določeni delovalniški (aktantski) vlogi; končnica za 3. osebo pa v tako zaznamovan antropocentrični okvir 1. in 2. osebe pritegne lahko katerikoli delovalnik ne glede na podkategorijo človeško. Pri tem postopku je bistveno, da tudi tretjeosebna končniška glagolska oblika privzame spol, število osebka v funkciji prvega delovalnika. – Pomenskosestavinska struktura povedkovega glagola pa je tista, ki svojo slovarko intenco pretvori v vezljivostno oz. valenčno polje, ustrezno nameri tvorca besedila.

Lastne kategorialne lastnosti glagola – čas, naklon in način, vezljivost (prehodnost) – so ločljive glede na sposobnost izražanja vrst omenjenih kategorij, pa tudi glede na medsebojno povezljivost oz. izključevalnost.

Skladijska kategorija časa aktualizira besedilo glede na dogajalni čas v smislu izhodiščnega *sedaj*, ki je časovna orientacijska točka za *prej* in *potem*. – Odsotnost časovne členjenosti in v tem smislu nezaznamovanost glede na vrsto (skladijskega) časa izraža sedanjik, izvorna oblika za pomen sedanjosti, tip *Sava se izliva v Donavo*. Časovna nezaznamovanost glagolskega dejanja se lahko realizira samo v povednem naklonu in tvorniku. Namreč če vežemo rabo nezaznamovanosti predvsem na tematsko

²⁹ O glagolski vezljivosti je precej tudi slovenske literature, npr. objava dopolnjene doktorske disertacije Žele (2001); vezljivostni slovar iste avtorice (2008) je nastal na podlagi analize 2591 glagolov, dostopen tudi v spletnem formatu na portalu Fran.si.

³⁰ Vidovič Muha je v razpravi (1993: 161–92) na podlagi analize predponsko-obrazilnih glagolov iz SSKJ primerjala spreminjanje vezljivosti, vezljivostnega polja tovrstnih glagolov glede na njihove podstavne, torej netvorjene glagole. Načeloma velja, da predponsko obrazilo vpliva na zmanjšanje delovalniških mest, torej na zmanjšanje mest v vezljivostnem polju.

zamejenost, splošno veljavne resnice, reki ipd., se pravi, da izločimo npr. stilne možnosti njene rabe, je realizacija velebnosti, želelnosti kot sistemizirana oblika osebnega (ekspresivnega) razmerja do upovedovanega nemogoča; tudi pogojnost – sistemizirana oblika modalnosti za uresničitev dejanja, pri časovni nezaznamovanosti velelni in pogojni naklon ne prideta v poštev. Izločen je tudi način, ki vnaša možnost besedilne, se pravi avtorske členitve po aktualnosti. – Tovrstna funkcija sedanjika torej izloča sistemsko modalnost glagolskega dejanja in način kot sistemsko členitev po aktualnosti znotraj stavčne povedi.³¹

5 Glagoli s prostim glagolskim morfemom – GlagPGM

Bolj s formalnega vidika sodi problematika k samostalniški besedi, k analizi t. i. predložnih sklonov, vendar pa je denotat predloga v predložnem sklonu načeloma globinski prislov, krajevni ev. časovni. PGM kot pomenski segment glagola v potencialni funkciji povedka sodi v propozicijo kot prostorsko ev. časovno umeščanje koga/česa; na ravni stavčne povedi gre za prislovno določilo, seveda če je ta stavčni člen izražen samostalniško.

Ko je beseda o predlogu, se je nujno zavedati njegove dvofunkcijskosti: ob glagolu gre za prosti glagolski morfem (PGM) z denotatom globinskega prislova kraja, izjemoma časa, kot predlog pa prav s svojim prislovnim denotatom vpliva na sklon, sklonski pomen samostalnika; ta je seveda vedno neimenovalniški. Izbiro sklonskega predloga spet določa PGM oz. glagol s prislovnim pomenom PGM. Lahko rečemo, da je morfemska vrednost sklonu dvodelna, sestavljena iz predloga kot PGM in končnice samostalnika.³²

Upoštevalo spoznanje, da je vsaka morfemizacija pomenska abstrakcija oz. posplošitev pomena, odpirajo glagoli s PGM več slovnično-slovarskih vprašanj. Gre za pomenska razmerja v smislu prekrivnosti, delne prekrivnosti, neprekrivnosti pomenskih vrednosti med krajevnim prislovom in PGM, glagolom in PGM, PGM in predlogom ter predlogom in delovalniškim (aktantskim) pomenom samostalnika.³³ Seveda je pri tem nujno upoštevati glagolski vid, ki sproža vrsto glagolskih dejanj in s tem apriorno omejevanje PGM-jevskih razvrstitvenih možnosti.

6 Povzetek

Če želimo utemeljiti metajezikovnost členitve jezikovnega sistema na slovarsko in slovnično, moramo nekoliko redefinirati utemeljitev njihovih funkcij, se pravi poimenovalnost in urejevalnost. Bližje dejanski jezikovni realnosti je jezikovni sistem, če razumemo njegov slovar kot nabor besedilnih potenc, natančneje – nabor prvin z

³¹ O ubeseditvenih postopki prim. J. Toporišič (1982: 39–119) in kritiko A. Vidovič Muhe (1984: 142–55).

³² O razmerju med PGM-ji in predlogi s pomensko referenčnega vidika prim. Vidovič Muha (2009: 251–61).

³³ Kot je bilo že omenjeno (op. 30), večja morfemska obremenjenost glagola – predponsko obrazilo – lahko vpliva na zmanjšanje aktantskih mest v vezljivostnem polju.

zmožnostjo (potenco) tvorbe komunikacijskih (besedilnih) enot; aktiviranje oz. natančneje aktualiziranje teh prvin v smislu tvorbe vsakokratnega besedila, besedilnih enot pomeni aktiviranje (tudi) skladenjskih funkcij oz. sploh realizacijo skladenjskega denotata.

Tovrstno, se pravi širše razumevanje slovarja pritegne slovnico – urejevalni segment jezika – v integralni (konstitutivni) del poimenovalnih enot, z drugimi besedami, slovnični segment jezika je lahko že vgrajen v slovarske enote. Torej je slovnica v bistvu aktivator besedilotvorne potence slovarja, se pravi aktivator tistih segmentov jezika oz. jezikovnega sistema, ki omogočajo na različnih ravneh od morfemske do besedilne uveljaviti vezivno komplementarnost (tudi slovarskih) prvin. Problemsko jedro slovnice izhaja iz njene povezovalne vloge, iz skladnje torej in se kot tako vgrajuje v slovarski segment jezika.

Slovarska slovnica z obravnavo kategorialnih lastnosti, členjenih na kategorialne pomenske sestavine (seme), vendar po eni strani z izločitvijo njihove morfemske izražene funkcije vezivne komplementarnosti, po drugi pa s pritegnitvijo samo skladenjskih kategorij oblikuje svoje problemsko jedro.

KRATICE

- KL – kategorialna lastnost
- KPS – kategorialna pomenska sestavina
- KSL – kategorialna skladenjska/slovnična lastnost
- PGM – prosti glagolski morfem
- SS – Slovenska slovnica (J. Toporišič)

VIRI IN LITERATURA

- Anton BAJEC, Rudolf KOLARIČ, Mirko RUPEL (Jakob ŠOLAR), 1956: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: DZS.
- Александр В. БОНДАРКО, 2002: *Теория значения в системе функциональной грамматики*. Москва: Русская академия наук.
- [Aleksandr V. BONDARKO, 2002: *Teorija značenja v sisteme funkcional'noj grammatiki*. Moskva: Russkaja akademija nauk.]
- Anton BREZNIK, 1916: *Slovenska slovnica*. Celovec: Družba svetega Mohorja.
- Anton BREZNIK, 1982: Besedni red v govoru. *Jezikoslovne razprave*. Ur. Jože Toporišič. 233–55.
- Aleksandra DERGANČ, 1995: Nekatere razlike v rabi dovršnega oz. nedovršnega vida v ruščini in slovenščini = Some Characteristics of the Dual in Slovenian. *Slovensko jezikoslovje danes = Slovenian linguistics today*. Ur. Ada Vidovič Muha. *Slavistična revija* 54/Posebna številka. 57–73, 415–35.

- Domen KRIVINA, 2018: *Glagolski vid v sodobni slovenščini*. Ljubljana: Založba ZRC (Lingua Slovenica, 13).
- Erika KRŽIŠNIK, 2010: Idiomska beseda ali frazeološka besedna zveza. *Slavistična revija* 58/1. 67–81.
- Александр В. ИСАЧЕНКО, 1954: *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким*. Братислава: Издательство словацкой академии наук.
- [Aleksandr V. ISAČENKO, 1954: Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlennii s slovackim. Bratislava: Izdatel'stvo slovackoj akademii nauk.]
- Tatjana MARVIN, 2019: O predvidljivosti slovnične kategorije spola v slovenščini. *Spol v jeziku*. Ur. Ada Vidovič Muha, Andreja Žele. *Slavistična revija* 67/2. 151–59.
- Majda MERŠE, 1995: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Ljubljana: ZRC SAZU, SAZU.
- Mluvnice češtiny* (3), 1987. Praha: Československá akademie věd.
- Russkaja grammatika*, 1982. Moskva: Akademija nauk SSSR.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1970, 1975, 1980, 1991. Ljubljana: DZS.
- Slavistična revija*, 2019: *Spol v jeziku*. Ur. Ada Vidovič Muha, Andreja Žele. 67/2.
- Jerica SNOJ, 2004: *Tipologija slovarske večpomenskosti slovenskih samostalnikov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jerica SNOJ, 2010: *Metafora v leksikalnem sistemu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jerica SNOJ, 2016: Kategorialne pomenske lastnosti v slovskih oznakah. *Toporišičeva Obdobja*. Ur. Erika Kržišnik, Miran Hladnik. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja, 35). 133–41.
- John R. TAYLOR, 1995: *Linguistic categorization*. Oxford: Oxford University Press.
- Jože TOPORIŠIČ, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, 1984: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: DZS.
- Anton SCHELLANDER, 1984: Glagolski vid v luči sodobnih teoretskih razmišljanj in kali njegovega zapažanja v Bohoričevi slovnici. *Slavistična revija* 32/3. 223–31.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1984: Nova slovenska skladnja J. Toporišiča. *Slavistična revija* 32/2. 142–55.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1988: *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženek*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Partizanska knjiga).
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1993: Glagolske sestavljenke - njihova skladijska podstava in vezljivostne lastnosti: z normativnim slovensko-nemškim vidikom. *Slavistična revija* 41/1. 161–92.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1997: Prvine družbene prepoznavnosti žensk prek poimenovalne tipologije njenih dejavnosti, lastnosti. Ur. Aleksandra Derganc. *XXXIII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1998: Pomenski preplet glagolov imeti in biti – njuna jezikovnosistemska stilistika. *Slavistična revija* 46/4. 293–323.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2006a: Kategorialnost leksemov med slovarjem in slovnico = On the Categorialness of Lexemes between Lexicon and Grammar. *Slovensko jezikoslovje danes = Slovenian linguistics today*. Ur. Ada Vidovič Muha. *Slavistična revija* 54. Posebna številka. 23–43, 377–401.

- Ada VIDOVIČ MUHA, 2006b: Breznikova napoved jezikoslovne teme 20. stoletja – praška teorija členitve po aktualnosti. *Jezikoslovci in njihova dela v Škrabčevih očeh: Škrabčeva misel V*. Ur. Jože Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 127–35.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2009: Skladenjska interpretacija glagolskih predponskih obrazil – vprašanje propozicije. *Slavistična revija* 57/2. 251–61.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2014: Prostor v leksikalno-morfološkem segmentu jezika: antropocentrični vidik. *Prostor v jeziku in jezik v prostoru*. Ur. Ada Vidovič Muha, Andreja Žele. *Slavistična revija* 62/3. 294–308.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2015: Propozicija v funkcijski strukturi stavčne povedi. *Slavistična revija* 63/4. 389–406.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2016: Konceptualne prvine funkcijsko strukturalne slovnice (primerjalno s Toporišičevo slovnico). *Toporišičeva Obdobja*. Ur. Erika Kržišnik, Miran Hladnik. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja, 35). 13–27.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2018: *Slovensko skladiščno besedotvorje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2019: Spol – jezikovni sistem in ideologija. *Spol v jeziku*. Ur. Ada Vidovič Muha, Andreja Žele. *Slavistična revija* 67/2. 127–41.
- Andreja ŽELE, 2001: *Vezljivost v slovenskem jeziku: Spoudarkom na glagolu*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Andreja ŽELE, 2008: *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

SUMMARY

If we want to support a metalinguistic division of the language system into lexical and grammatical, we need to somewhat redefine the establishing of their functions—i.e., the one of naming and the one of arranging.

The language system is closer to actual linguistic reality if its lexicon is understood as an assortment of textual capacities—more precisely, a set of elements with the potential (power) of forming communicative (textual) units. The activation or, more exactly, the actual realization of these elements in the sense of forming a specific text and textual units (also) implies the activation of syntactic functions or, in other words, the realization of the syntactic denotatum.

Such broader understanding of the lexicon draws the grammar, the structural segment of language, into the integral (constitutive) part of naming units. In other words, the grammatical segment of language can be built into lexical units. The grammar is therefore an activator of the text forming power of the lexicon—i.e., the activator of those segments of language or the language system which enable effecting the cohesive complementarity of (also lexical) elements at different levels, from the morphological to the textual. The fundamental question of grammar stems from the connecting role of the grammar—i.e., from the syntax, and is as such built into the lexical segment of language.

Lexical grammar shapes its fundamental question by dealing with categorial features, categorized into categorial semantic features (semes). It does so by separating their morphologically expressed function of cohesive complementarity, while at the same time considering purely syntactic categories.